

פסול ערל בקודשים ובתרומה

- א. מקור איסור ערל בקודשים וגדריו
- ב. פסול ערל בתרומה – משום זרות או משום מיאוס
 1. הגדרת פסול ערל בתרומה
 2. הערל כפסול זרות
 3. פסקי הרמב"ם שעל כזר
 4. פסקי הרמב"ם שעל כטמא
 5. יישוב שיטת הרמב"ם
- ג. דין ערל בברכת כוהנים
- ד. דין ערל בשאר מצוות כהונה

א. מקור איסור ערל בקודשים וגדריו

איסור ערל באכילת קודשים לא נזכר בתורה בפירוש, מלבד בקרבן פסח שבו נאמר (שמות י"ב, מח): "וכל ערל לא יאכל בו". גם במשנה לא נזכר במפורש איסור אכילת ערל בקודשים, אך נזכר איסורו בתרומה (יבמות פ"ח מ"א), ונחלקו תנאים שם בברייתא (יבמות ע"א; הובאה להלן בפרק ב) כיצד נלמד איסור זה: לדעת רבי אלעזר איסור אכילת ערל בתרומה נלמד מגזירה שווה ("תושב ושכיר") מקרבן פסח, ולדעת רבי עקיבא הדבר נלמד מייטור "איש איש" שבפרשת איסור טמא בתרומה (ויקרא כ"ב, ד). מקור איסור אכילת ערל בקודשים לא נזכר בבבלי במפורש¹, והראשונים ואחרונים דנו בדבר.

המנחת-חינוך (מצוה יז, אות א), כתב:

והנה הא דערל אסור לאכול כל הקודשים אינו לאו בפני עצמו, רק נכלל באזהרה זו דפסח...

לדעת המנחת-חינוך איסור הערל בקודשים נלמד מבניין אב מקרבן פסח, כלומר, מסברה יש לדמות את דין כל הקודשים לדין הפסח. יתירה מכך ניתן לומר – שאין זה

1. אמנם בירושלמי (יבמות פ"ח ה"א) נאמר במפורש שזהו גז"ש מקרבן פסח: "קדשים מהו שיהו אסורים בערל? ללמד מן הפסח אין את יכול שאין בו שבירת העצם. ולא מן התרומה שהוא למד מן הלמד. הוי: סופך לומר "ממנו וממנו" – מה 'ממנו' שנאמר בפסח פוסל בו את הערל, אף 'ממנו' שנאמר בקדשים (שמות י"ב, ט) פוסל בו את הערל". אמנם המפרשים כאן לא הזכירו את הירושלמי, וגם הרמב"ם בפירוש המשניות (הובא להלן ב, 3) לא הביאו, ולאורך כל פסקיו אין שום רמז שזה היה בסיס לפסקיו.

'לימוד' מקרבן פסח על שאר קרבנות, אלא שכשאסרה התורה את הערל בפסח כוונתה הייתה לאסור עליו את כל הקודשים, וקרבן פסח הוא רק דוגמא לאחד מן הקודשים. וכן למד הגרי"ז בשיעוריו למסכת תמורה (ב ע"א) בתחילת דבריו:

והיה נראה לומר בזה, דהנה בלאו דערל בפסח וכן בתרומה ילפינן בריש הערל (בימות ע ע"א) בגזירה שווה דתושב ושכיר, וצ"ב בשאר קדשים שערל אסור בהן מנא ידעינן? ונראה דצ"ל דילפינן מפסח, וגם אזהרת ערל בפסח זהו ג"כ מדין קדשים שבו ולא משום דין פסח שבו, וכן מפורש בתוס' ורש"י [ולא נמצא כעת מקומם אמנם עיין בתוס' בד"ה איש איש] וכן משמע מסוגיא דיבמות (עד ע"א) [מהצריכותא של פסח וקדשים] דדין קדשים מפסח ילפינן...²

דברי רש"י שאליהם רומז הגרי"ז בדבריו, הם לכאורה דבריו בפירושו לגמ' פסחים (סא ע"ב): "ערלה לא הותרה מכללה – שאין שום קרבן נאכל לערלים, דילפינן ביבמות (עג ע"א) דערל אסור בקודשים, דאתי בקל וחומר מפסח הקל...". וכן נראה מדברי ספר יראים:

שלא לאכל קדשים באנינות. אמרינן ביבמות פ' הערל (עד ע"א) א"ר יצחק מנין לערל שאסור במעשר שני נאמר "ממנו" בפסח ונאמר "ממנו" במעשר, מה "ממנו" האמור בפסח ערל אסור בו אף "ממנו" האמור במעשר ערל אסור בו. ומינה – מה "ממנו" האמור במעשר אונן אסור בו, אף "ממנו" האמור בפסח אונן אסור בו. ומזה למדנו גם לאו לערל במעשר והוא מחשבון הלאוין. ושאר קדשים החמורים ילפינן מפסח הקל מק"ו וכלהו קדשים ילפינן ממעשר הקל מק"ו, כדאמרינן ביבמות בהערל ובזבחים פ' טבול יום (קא ע"א). (ספר יראים, סימן פח [דפוס ישן - שצד])

משמע מדבריו שערל בקודשים חמורים נלמד מפסח.

אמנם הרמב"ם למד את איסור הערל בקודשים באופן אחר, וכך כותב הרמב"ם במניין המצוות:

שלא יאכל ערל תרומה, והוא הדין לשאר קדשים. ודבר זה למדו הכתוב מן הפסח בגזרה שווה ואינו בפירוש מן התורה, ומפי השמועה למדו שאיסור ערל בקדשים מגופי תורה ואינו מדברי סופרים. (ספר המצוות, לא תעשה קלה)

כלומר, הרמב"ם סובר שהאיסור של ערל בקודשים נלמד מתרומה, ודין זה נלמד באמצעות גזירה שווה מקרבן פסח, וכבר עמד על זה הגרי"ז בהמשך שיעוריו שם:

2. דברי הגרי"ז כאן הם על פי תלמידיו. אמנם ראה דבריו בספרו על הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"ב הכ"ג ד"ה והנה מדברי הרמב"ם), שהביא דברים אלו בשם המנחת-חינוך (מצוה יז) בלבד.

פסול ערל בקודשים ובתרומה

אמנם הרמב"ם במנין המצות (ל"ת קלה) כתב שלא יאכל ערל בתרומה וה"ה לשאר קדשים ודבר זה למדו בגז"ש מפסח, ומפי השמועה למדו שערל אסור בקדשים מגופי תורה ואינו מדברי סופרים ע"ש, הרי מבואר דלאו של קדשים הוא מערל דתרומה ולא מפסח...

נמצא שישנה מחלוקת בין רש"י לבין הרמב"ם לגבי מקור איסור ערל בקודשים – האם הוא נלמד מקרבן פסח או מתרומה.

בהמשך דבריו מבאר הגרי"ז שלדעת הרמב"ם איסור ערל בקודשים ובקרבן פסח הם שני איסורים שונים:

וא"כ ע"כ צריך לומר שאזהרת ערל בפסח הוא מדין פסח שבו, והוא איסור מיוחד לפסח, ולא משום דין קדשים שבו. וב' לאוין הם. [וכן משמע מהסוגיא יבמות (עא ע"א) מהצריכותא "ואיצטריך למכתב ערל ואיצטריך למכתב כל בן נכר" ע"ש, הרי מוכח שדין ערל בפסח הוא מדין פסח שבו, שאם הוא מדין קדשים שבו ושייך לכל הקדשים איך שייך צריכותא עם בן נכר שהוא דין מיוחד בפסח ואינו בשאר קדשים].

ויש להביא ראיה לדברי הגרי"ז הללו מדברי הרמב"ם בספר המצוות (ל"ת קז) שמזכיר את איסור הערל בפסח ואינו מזכיר שם את איסורו בשאר הקרבנות, וכותב: "שלא יאכל הערל בשר הפסח שנאמר 'כל ערל לא יאכל בו'". משמע שאיסור זה הוא איסור המיוחד לקרבן פסח, ולא לתרומה ושאר קודשים.³

הרב מבריסק הביא עוד ראיה לדברי הרמב"ם:

ויש להוכיח דאיסור ערל בפסח הוא מדין פסח שבו ולא משום דין קדשים, שהרי בפסח יש דין דמילת עבדיו ובניו מעכבים בפסח ובשאר קדשים ל"ש איסור זה, ועל כרחק שאיסור ערלות בפסח הוא דין מיוחד לפסח. וכן מהא דאמרינן דבו הוא דאינו אוכל אבל אוכל הוא במצה ומרור, והפירוש הפשוט הוא שבמצה ומרור הוא מחוייב לאכול. אמנם הר"מ כתב בהלכות קרבן פסח (פ"ט ה"ח): "ומותר להאכיל מצה ומרור לגר תושב", הרי דצריך היתר לאכילת מצה ומרור [ואע"ג דעדיין צ"ע למה לן קרא להתיר ומהיכן תיתי שהיינו אוסרים], ואם נאמר דאיסור ערלות בפסח הוא מדין שאר קדשים שבו א"כ פשוט שאין זה שייך כלל למצה ומרור, אבל אם נאמר שאיסור ערלות בפסח הוא מדין פסח שבו היה מקום לומר דשייך זה גם במצה ומרור, ומשו"ה אנו צריכים להתיר בו הוא דאינו אוכל אבל אוכל מצה ומרור וכו'.

3. וכן הוא בספר המצוות לרמב"ם (מצות לא תעשה קז): "והמצוה הקכ"ז היא שהזהיר הערל מאכול הפסח והוא אמרו יתעלה (שם) וכל ערל לא יאכל בו. ומי שאכל והוא ערל לוקה". נוסח זה נמצא במהדורת ר' חיים הלר, מהד' ר"י קאפח ("שהוזהר הערל מלאכל הפסח"), ומהד' שבת פרנקל, וכן הוא בכותרת הל' קרבן פסח "שלא לאכול ממנו ערל". זה לעומת התרגום של הדפוס "שהזהירו מהאכיל פסח לערל".

כלומר, הגרי"ז סבר שאם לומדים שאר קודשים מקרבן פסח, פירוש הדבר שהאיסור נאמר על כל הקודשים, וקרבן פסח הוא רק דוגמא ואיסורו הוא משום היותו בכלל הקודשים, וממילא לא היה אפשר להעלות על הדעת שיש איסור לערל במצה ומרור. אולם אם איסור ערל בקודשים הוא איסור בפני עצמו הנלמד מתרומה, אזי הדין של ערל בקרבן פסח הוא דין מיוחד בקרבן פסח, ולכן היה אפשר להעלות על הדעת שמי שאסור לאכול קרבן פסח אסור לאכול גם מצה ומרור. כמו כן, ניתן להבין למה מילת עבדיו ובניו מעכבת רק בפסח ולא בשאר קודשים – שכן דין ערלות בקרבן פסח הוא דין מיוחד החמור משאר קרבנות.

הוסיף הגרי"ז והעיר:

ולפי זה ע"כ צ"ל דבפסח יש בזה ב' איסורים של ערל, הא' משום דין פסח שבו, והב' מדין קדשים שבו כי דין קדשים לא פקע ממנו. והנה המנחת-חינוך נסתפק באכל חצי זית פסח וחצי זית קדשים אם מצטרף לאיסור ערל, ולפי הנ"ל אין מקום לספק זה, דגם בפסח שייך איסור ערל של שאר קדשים והוי חדא איסורא בזה...

לפי המנחת-חינוך, שאיסור ערל בשאר קודשים נלמד מקרבן פסח, ערל האוכל חצי 'כזית' מקרבן פסח וחצי 'כזית' של חטאת – לוקה, שהרי שניהם לאו אחד של איסור ערל בקודשים ולכן שתי האכילות מצטרפות. אולם הגרי"ז מחדש שגם לפי הרמב"ם לוקה במקרה זה, מכיוון שאיסור ערל בקודשים (הנלמד מתרומה) שייך גם בקרבן פסח, והאיסור המיוחד שבקרבן פסח הוא איסור נוסף.

אולם הסברו של הגרי"ז בדעת הרמב"ם, שערל שאכל קרבן פסח עבר גם על איסור אכילת קרבן פסח וגם על איסור אכילת קודשים, צ"ע – אם כן למה הרמב"ם לא מנה את האיסור של ערל בקרבן פסח באופן מיוחד? יתר על כן, לפי הרמב"ם לכאורה היה לו ללקות פעמיים על שני לאווין, ולמה הרמב"ם לא הזכיר את זה? ועיין בדברי 'מעשה רוקח' להלכות קרבן פסח (פ"ט ה"ח), שהביא את קושיית המעיל שמואל:

ערל שאכל וכו'. בס' מעיל שמואל למהר"י פלוריאנטין ז"ל תמה על רבינו דאמאי לא מנאו בפ"ט דהל' סנהדרין עיין שם. וגברא חזינא וכו' דהתם מנה להדיא ערל שאכל בשר קדש או תרומות ופסח ידוע שהוא קצת קשה כדתנן בשלהי איזהו מקומן וכלל תרומות עמו משום דמיניה נפיק כדאיתא בריש פ' הערל...

בהל' סנהדרין פרק יט מונה הרמב"ם את קס"ח הלאווים שלוקים עליהם ואין בהם מיתת בית דין או כרת. הלאו ה-סט ברשימתו הוא: "ערל שאכל בשר קודש או תרומות". לאחר מכן בלאווים עב-עו מונה הרמב"ם את האיסורים המיוחדים לקרבן הפסח (אכילה על חמץ, שבירת עצם, וכו'). המעיל-שמואל תמה על הרמב"ם – מדוע

פסול ערל בקודשים ובתרומה

לא הזכיר במפורש את איסור הערל בקרבן פסח, שהוא מקור הדין האמור בתורה, ומדוע כלל איסור זה בכלל קודשים ותרומות?

מתשובתנו של המעשה־רוקח נראה שסבר כשיטת המנחת־חינוך שהאיסור בקרבן פסח האמור בתורה הוא רק דוגמא לאיסור השייך בכלל הקודשים, ולכן קיצר הרמב"ם בלשונו וכלל את קרבן פסח בכלל האיסור הכולל – איסור ערל בקודשים.

ב. פסול ערל בתרומה – משום זרות או משום מיאוס

1. הגדרת פסול ערל בתרומה

המשנה ביבמות כוללת את איסור אכילת ערל בתרומה יחד עם איסור הטמאים באכילת תרומה:

הערל וכל הטמאים לא יאכלו בתרומה, נשיהן ועבדיהן יאכלו בתרומה...

(משנה, יבמות פ"ח מ"א)

מן המשנה קשה להסיק בוודאות האם צירופם של הערל והטמא הנו מקרי, או שטעם אחד להם. אולם הדברים מתבארים בגמ' שם המביאה ברייתא ובה מחלוקת תנאים לגבי המקור בתורה לאיסור הערל בתרומה:

תניא, א"ר אלעזר: מנין לערל שאין אוכל בתרומה? נאמר (שמות י"ב) "תושב ושכיר" בפסח ונאמר (ויקרא כ"ב, י) "תושב ושכיר" בתרומה – מה "תושב ושכיר" האמור בפסח ערל אסור בו, אף תושב ושכיר האמור בתרומה ערל אסור בו. רבי עקיבא אומר: אינו צריך, הרי הוא אומר: (ויקרא כ"ב, ד) "איש איש" – לרבות הערל. (יבמות ע"א)

לדעת רבי אלעזר איסור ערל בתרומה נלמד בגז"ש מקרבן פסח באמצעות הפסוק: "וכל זר לא יאכל קדש תושב כהן ושכיר לא יאכל קדש" – העוסק באיסור זרים בתרומה. לעומת זאת, רבי עקיבא דורש זאת מייתור המילים "איש איש" בפסוק העוסק באיסור כוהן טמא באכילת תרומה: "איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר...". וכבר פירש רש"י שם (עב ע"ב): "'איש איש וכו'" – לרבות ערל כטמא אצל אכילת תרומה...".

נראה שבבסיס מחלוקת תנאים זו עומדת הבנה שונה לגבי טעם פסול הערל וגדרו. לדעת רבי אלעזר, ערל נחשב כזר, אף אם הוא מזרע הכהונה; ואילו לדעת רבי עקיבא, פסול הערל הוא מעין סוג של טומאה הדוחה את בעליה מאכילת תרומה. כלומר, הערל והטמא הם אנשים שמבחינת ייחוסם כשרים לאכילת קודשים, אלא שיש עליהם מום הדוחה אותם – הערלה והטומאה.

2. הערל כפסול זרות

פסול הערל מדין זרות הוזכר בדברי ספר החינוך:

שלא יאכל ערל תרומה... משרשי המצוה, לפי שהערל כמו זר נחשב, אחר שלא נכנס עם ישראל בברית המילה שהוא ענין גדול. והרחקת זר מן התרומה והטמאים מן הקודש שורש אחד להם, וכתוב למעלה סמוך. (ספר החינוך, מצוה רפב)

דברים דומים כתב ה'חינוך' בטעם איסור אכילת גר תושב מן הפסח:

משרשי מצוה זו, מה שכתבנו באחרות לזכור יציאת מצרים. ובעבור שקרבן זה לזכר חירותנו ובואנו בברית נאמנה עם השם יתברך, ראוי שלא יהנו בו רק אותם שהשלימו באמונה והם ישראלים גמורים, ולא אלו שעדיין לא באו בברית שלם עמנו. וענין הרחקת הערל מאכילתו, גם כן מזה השורש. (ספר החינוך, מצוה יד)

כלומר, לדעת ה'חינוך', יהודי שלא נימול, יש פגם בשם 'ישראל' שלו (או בקדושת ישראל שלו), ולכן אסור לו לאכול מקרבן פסח. ואף על פי שפגם זה אינו מונע ממנו ללמוד תורה ואינו מתיר לו לחלל שבת,⁴ שהרי ישראל מעליא הוא, אבל יש חסרון בשם (או בקדושת) ישראל לעניין קרבן פסח. והוא הדין לגבי פסול ערל בתרומה – מכיוון שלא נימול יש חסרון בשם ישראל שבו, וממילא גם אינו יכול להיחשב ככוהן, מפני שהכהונה היא ערך מוסף על בסיס הישראליות.

על דברים אלו חלק הרב יצחק שמחה ב"ר יוסף דוב הורוויץ הלוי בספרו יד-הלווי על ספר המצוות:

...ואין לומר דערל נחשב כזר, דא"כ היה חייב מיתה בידי שמים על אכילת תרומה, ובאמת אינו אלא באזהרה כמ"ש רבינו (בפ"ז שם ה"י) דלאו זר מעיקרא הוא, וגם מאכיל לנשיו ועבדיו (שם ה"י"ב). ובחינוך (מצוה רפב) לא כתב כן.

הרב הורוויץ לא הציע גדר אחר, וייתכן שלדעתו איסור ערל בתרומה הוא איסור בפני עצמו.

3. פסקי הרמב"ם שערל כזר

כדברי החינוך ניתן לדייק גם בשיטת הרמב"ם שהזכרה לעיל, שפסק להלכה את דרשתו של רבי אלעזר שתרומה אסור לערל מגז"ש של "תושב ושכיר" – פסוק העוסק באיסור זרים בתרומה. וכך כותב הרמב"ם במפורש לגבי ערל שעבד עבודה במקדש:

4. בדרך כלל מבחינים בין ברית מילה בגירות ובין ברית מילה לנימול לשמונה – שמילת גירות היא תנאי להיותו ישראל, מה שאין כן בנולד לאמא יהודייה שדינו כישראל גם אם לא נימול, אלא שחלו עליו המגבלות השייכות לערל. לכן לגר שלא נימול אסור לשמור שבת וללמוד תורה, ואילו ישראל שלא נימול חייב בשמירת שבת וחייב בתלמוד תורה.

פסול ערל בקודשים ובתרומה

הערל הרי הוא כבן נכר שנאמר כל בן נכר ערל לב וערל בשר, לפיכך ערל שעבד חילל עבודתו ולוקה כזר שעבד, אבל אינו חייב מיתה. (הל' ביאת מקדש פ"ו ה"ח)

וכן מדייק מו"ר הרב יוסף דב סולובייצ'יק זצ"ל מדברי הרמב"ם הללו:

דברי הרמב"ם הללו חידוש המה, דאף דפשיטא לן דערל שלא מל ישראל מעליא הוא, היינו דוקא לגבי שאר דינים דכל התורה כולה, אבל לגבי דיני קדשים, חסר לו להערל בקדושת ישראל שלו, וממילא דינו של הכהן הערל שעבד כזר שעבד.⁵

נמצא שלפי החינוך והרמב"ם (ע"פ הסבר הרב סולובייצ'יק) איסור אכילת ערל בתרומה ובקודשים נובע מחיסרון בקדושת ישראל שבו, ומקורו בשיטת רבי אלעזר הלומד את איסור ערל בתרומה בגז"ש מקרבן פסח.

פסק הרמב"ם כרבי אלעזר מבואר בדברי הרמב"ם במקומות שונים. לעיל (בפרק א) ציטטנו את דבריו מספר המצוות (מצוה קלה): "שלא יאכל ערל תרומה... ודבר זה למדו הכתוב מן הפסח בגזרה שוה...".

וכן פירש הרמב"ם בפירוש המשנה:

הטעם שכהן ערל לא יאכל תרומה וקדשים – לפי שאמר ה' בפסח "תושב ושכיר לא יאכל בו", ואמר "תושב כהן ושכיר לא יאכל קדש", וכשם שאין הערל אוכל פסח... כך לא יאכל הערל קדש... (פיה"מ לרמב"ם, יבמות פ"ח מ"א)

וכן פסק הרמב"ם ביד החזקה:

כהן ערל אסור לאכול בתרומה מדין תורה, שהרי נאמר "תושב ושכיר" בתרומה ונאמר "תושב ושכיר" בפסח, מה "תושב ושכיר" האמור בפסח ערל אסור בו אף "תושב ושכיר" האמור בתרומה ערל אסור בו... (הל' תרומות פ"ז ה"י)

בכל המקרים הביא הרמב"ם את דרשתו של רבי אלעזר, ומשמע שהכריע כדעתו, ואם כן טעם הפסול של ערל בתרומה הוא מדין זרות ופסול ייחוס.

4. פסקי הרמב"ם שערל כטמא

לעומת זאת, בהרבה מקומות השווה הרמב"ם לעניין קודשים בין איסור אכילתם בטומאה ובין איסור אכילתם לערל. וכך כותב הרמב"ם לעניין אכילת מעשר שני:

הערל כטמא ואם אכל מעשר שני לוקה מן התורה כדרך שלוקה על אכילת תרומה, שהתרומה קרויה קדש ומע"ש קרוי קדש שהרי נאמר בו קדש ליי", וטמא שטבל אוכל מעשר שני אף על פי שלא העריב שמשו. (הל' מעשר שני פ"ג ה"ד)

5. על ההבדל בין כוהן שנולד מהול לעניין קרבן פסח ובין דינו לעניין אכילת תרומה, ראה "בדין הטפת דם ברית לנולד מהול", מסורה ו (כסלו תשנ"ב) עמ' יא.

וכן לעניין אכילת תרומה כתב הרמב"ם:

הערל וכל הטמאין, אף על פי שהן אסורין לאכול בתרומה, נשיהן ועבדיהן אוכלין.
(הל' תרומות פ"ז הי"ב)

וכן לגבי איסור הכניסה למקדש לטמא כתב הרמב"ם:

...וכבר ביארנו בהלכות ביאת המקדש שאין הטמא ראוי לביאה וכן הערל מאוס
כטמא.
(הל' חגיגה פ"ב סוף ה"א)

ושם (הל' ד) כתב הרמב"ם ביתר הרחבה:

כל החייב בראייה חייב בחגיגה וכל הפטור מן הראייה פטור מן החגיגה, וכולן חייבין
בשמחה, חוץ מחרש שוטה וקטן וערל וטמא... וערל וטמא מפני שאינן אוכלים
בקדשים ואינן ראויין לביאה כמו שביארנו בהלכות ביאת המקדש⁶ ובהלכות מעשה
הקרבנות.
(הל' חגיגה פ"ב ה"ד)

כך גם ניתן לדייק ממנייתו את רשימת פסולי העבודה בהל' ביאת המקדש, שבה מוזכר
הערל בסמיכות לפסול בעל מום ופסולי הטומאה:

נמצאו כל הפסולין לעבודה שמונה עשר ואלו הן: העובד ע"ז, הזר, בעל מום, הערל,
הטמא, טבול יום, מחוסר כפורים, האונן, השכור... (הל' ביאת מקדש פ"ט הט"ו)

אילו היה הערל פסול זרות היה על הרמב"ם למנותו בסמוך ל"הזר". וכן הוא ברמב"ם,
הלכות ביאת המקדש, פ"ב הי"ב: "טמא שרץ וכיוצא בו והערל משלחין את קרבנותיהם
ומקריבין עליהן...". הרי שלטמא שרץ ולערל יש דין אחד. גם מדברי הרמב"ם בהל'
מעשה הקרבנות (פ"י ה"ט) משמע כך, שהרי הצמיד טהורים למולין:

כל הקרבנות, בין קדשי קדשים בין קדשים קלים, אין אוכלין אותם אלא הטהורים
בלבד המולין...⁷

מאיך גיטא, במקומות אחרים סתם הרמב"ם ולא פירש כוונתו. בהקדמתו להלכות
תרומות, במנותו את פרטי המצווה, סתם הרמב"ם ומיקם את איסור אכילת ערל
בתרומה בין פסול זרות ובין פסול טומאה:

6. הגר"ז לזבחים (עד ע"ב) העיר: "ובר"מ שם עוד דערל וטמא פטורין משלמי שמחה משום
דאינם ראויים להיכנס למקדש, ועיין שם, ולא מצינו בר"מ מבואר דערל אסור להכנס במקדש,
וגם צ"ע דמה שייכא איסור ביאת מקדש לפוטרו משום שמחה.
7. ראה עוד דברי הרמב"ם בהל' סנהדרין (פי"ט ה"ד): "כל לא תעשה שבתורה שאין בהן לא כרת
ולא מיתת בית דין שלוקין עליהן קס"ח, ואלו הן: ... (לא) ערל ששמש... (סט) ערל שאכל בשר
קודש או תרומות..."

פסול ערל בקודשים ובתרומה

הלכות תרומות: יש בכללן שמונה מצוות: שתיים מצוות עשה ושש מצוות לא תעשה, וזה הוא פרטן: ...ד. שלא יאכל זר תרומה. ה. שלא יאכל אפילו תושב כהן או שכירו תרומה. ו. שלא יאכל ערל תרומה. ז. שלא יאכל כהן טמא תרומה...

ממקומות אלו נראה שרמב"ם לא רצה להכריע בדבר, ואולי אף רצה לרמז שיש שני דינים בערל, כמובאר להלן.

ולא זו בלבד, אלא שבהלכות פרה אדומה חילק הרמב"ם במפורש בין דינו של הערל לטמא:

הכל כשיריין להזות חוץ מאשה... והערל כשר להזות שאין הערל טמא...
(ה' פרה אדומה פ"י ה"ו)

הרי כאן מפורש שהערל אינו כטמא!

5. יישוב שיטת הרמב"ם

במסכת חגיגה (ד ע"ב) מביאה הגמ' ברייתא ובה דרשה הפוסלת את הטמא ואת הערל ממצוות ראייה, ומבארת הגמ' שהברייתא הכורכת את פטור הערל יחד עם פטור הטמא היא אליבא דר"ע, הלומד את פסול ערל בתרומה מייטור "איש איש" בפסוק העוסק בפסול טומאה:

תנא: הערל והטמא פטורין מן הראייה. בשלמא טמא, דכתיב (דברים י"ב): "ובאת שמה... והבאתם שמה" – כל שישנו בכיאה ישנו בהבאה, וכל שאינו בכיאה אינו בהבאה. אלא ערל מנלן? הא מני – רבי עקיבא היא, דמרבי לערל כטמא. דתניא, רבי עקיבא אומר: (ויקרא כ"ב) "איש איש" – לרבות את הערל. (חגיגה ד ע"ב)

כך גם בגמ' ביבמות (עב ע"ב) מובאת ברייתא הפוסלת מי חטאת שקידשם טומטום (שהוא ספק ערל), ורב יוסף העמיד ברייתא זו כר"ע, הסובר בכל מקום שערל כטמא. אולם בגמ' שם דוחה רבא את דברי רב יוסף – שלא מצאנו במפורש שר"ע סובר ככלל גורף שהערל כטמא, ומהברייתא המשווה את דיניהם לעניין מצוות ראייה אין ללמוד זאת, שכן הערלה מאוסה ואין ראוי שהערל יהיה עמה בעזרה.

אמר רבא, הוה יתיבנא קמיה דרב יוסף וקשיא לי: לא לישתמיט תנא וליתני הערל והטמא, ולימא ר' עקיבא היא! ולא? והא קתני: הערל והטמא פטורים מן הראייה! התם משום דמאיס.

(יבמות עב ע"ב)

לדעת הרמב"ן מסקנת הגמרא היא שהברייתא הכורכת את הערל עם הטמא לעניין מצוות ראייה מוסכמת על הכול, בין לר"ע ובין לר"א, משום מאיסות הערלה. אולם מכיוון שבגמ' בחגיגה נאמר במפורש שברייתא זו היא לדעת רבי עקיבא, כתב הרמב"ן (ביבמות שם):

"התם משום דמאיס" – כלומר ואפי' רבנן מודו ביה. וזו אחת מן הסוגיות המתחלפות, שבפרק ראשון של חגיגה (ד ע"ב) העמידה כר' עקיבא משום דמרכי ערל כטמא, ולא איתמר התם הך לישנא דרבא כלל.

וכן כתבו הרשב"א, והריטב"א ומאירי שם.⁸

לפי זה ייתכן שאף הרמב"ם סבר כן, ולכן אע"פ שפסק כר"א שטעם איסור ערל בתרומה הוא מדין זרות (גז"ש מקרבן פסח), לעניין איסור ביאת ערל למקדש הביא את טעמו של ר"ע – מטעם מאיסות הערלה. וכך תירץ הלחם־משנה:⁹

...ויש לתרץ כל זה ולומר דרבינו ז"ל סובר דסוגיא דחגיגה פליגא אסוגיא דפרק הערל (דף עב.) ... דר"ל שאני התם משום דמאיס ואפי' רבנן מודו... ואף על גב דסוגיא דחגיגה הוי סוגיא במקומה, פסק רבינו כסוגיא דהערל דלא משוי פלוגתא בין רבנן ור"ע, ועוד דמוקי ברייתא ככו"ע. וזהו שכתב רבינו ז"ל "וכן הערל ישראל מאוס כטמא..." (לחם משנה, הל' חגיגה פ"ב ה"א)

והנה יש להביא ראיה לדברי הלחם־משנה מדברי הרמב"ם בספר המצוות על פי מהדורת כתביד, שבה ישנה תוספת שלא נזכרת בדפוסים:

והמצוה הקל"ה היא שהזהיר הערל מאכול תרומה והוא הדין לשאר קדשים שהערל מוזהר מאכילתם. וזאת האזהרה לא התבארה בכתוב אבל היא נלמדת בגזרה שוה. ובארו המקבלים עם זה שזה האיסור הוא מדאורייתא לא מדרבנן... והוא הדין לשאר קדשים. וזה גם כן לשון ספרא (אמור ספ"ד). ושם אמרו רבי עקיבא אומר איש איש לרבות את הערל...

הרי שהרמב"ם לאחר שפסק כר"א הביא גם דברי ר"ע, ונראה שבזה רצה לרמוז שיש שני דינים בערל: דין זר ודין טמא.¹⁰ ומכיוון שיש לערל דין זר, הרי הוא פוסל את העבודה ואף לוקה על כך.

8. לעומת זאת מדברי התוס' ביבמות (שם ד"ה התם) נראה שהדבר תלוי ועומד בין שני תירוצי התוס' לקושייתם על המשך הגמ' בחגיגה. הגמ' בחגיגה ממשיכה ומביאה דרשה נוספת כדי לפטור טומטום ואנדרוגינוס ממצוות ראייה: "תנו רבנן... זכורך – להוציא טומטום ואנדרוגינוס...". והקשו התוס' מדוע נצרכת דרשה מיוחדת למעט טומטום, והרי מכיוון שלא נימול דינו כערל! ומתרצים התוס' שני תירוצים: א. מכיוון שהטומטום אי אפשר למולו אין דינו כערל. ב. גם במקום דמאיס אין הערל כטמא אלא לר"ע, ולכן דרשה זו נצרכת לשיטת רבנן (ר"א) החולקים על ר"ע וסוברים שערל אינו כטמא בכל מקום. ולפי תירוצם השני של התוס' אין לפנינו מחלוקת סוגיות, אלא אף לשיטת הגמ' ביבמות, השוואת הערל והטמא אפילו במצוות ראייה היא רק לפי רבי עקיבא.

9. ראה עוד דברי הרב חיים קניבסקי שליט"א בדרך־אמונה הל' תרומות פ"ז ה"י, באור ההלכה ד"ה נאמר; וביתר הרחבה בהל' מעשר שני ונטע רבעי פ"ג ה"ד, באור ההלכה ד"ה הערל.

ג. דין ערל בברכת כוהנים

גם לאחר החורבן, כשאכילת קודשים אינה מעשית, קיימת נפקא מינה מעשית למעמדו של כוהן ערל לעניין ברכת כהנים, וכפי שכתב הב"ח:

שנינו בפרק ב דזבחים (טו ע"ב) דערל שמתו אחיו מחמת מילה פסל את העבודה שנאמר ביחזקאל (מ"ד, ט): "כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבוא אל מקדשי לשרתני וגו'", ומשמע מדאיתקש ברכת כהנים לעבודה דכהן ערל לא ישא את כפיו. ותימה למה לא כתבו כך הפוסקים? ואפשר דכיון דבפרק הנשרפים (סנהדרין דף פ"ג ב) אמרינן דערל אינו במיתה אלא באזהרה,¹¹ וכל שבביאת המקדש פטור – מותר בנשיאת כפים, כדפירשתי בסמוך בדין שתוי. ולענין מעשה צריך עיון.
(ב"ח, אר"ח סי' קכח)

תחילה כותב הב"ח שמן הראוי שערל לא ישא את כפיו, כשם שפסול לעבודה, אך מכיוון שלא ראה התייחסות לכך בפוסקים הביא סברה להתיר, והניח את הדין בצ"ע.

אולם המגן-אברהם חלק על ההשוואה הגורפת בין ברכת כוהנים לעבודה וכתב:

10. אמנם החינוך הביא נוסח זה של ספר המצוות של הרמב"ם, אבל נראה שהוא למד שזה רק עוד לימוד לתמוך שיש כאן דין דאורייתא, אבל עיקר הלימוד הוא מן הגזירה שווה, וכך משמע מהמשך דבריו שהביא משורש ב' של הרמב"ם ומהשגות הרמב"ן עליו:
"שלא יאכל ערל תרומה... בכל ענין שיהיה מכיון שהוא ערל אסור לאכול בתרומה, והוא הדין שאסור בשאר קודשים. ומניעה זו לא נתבארה בכתוב, אבל נלמדה בגזירה שוה. וכתב המעתיק בשם הרמב"ם זכרונו לברכה, 'וביאר המקבלים עם זה שזה האיסור הוא מדאורייתא לא מדרבנן. ולשון יבמות (ע ע"א) מנין לערל שאינו אוכל תרומה, נאמר תושב ושכיר בפסח ונאמר תושב ושכיר בתרומה, מה תושב ושכיר האמור בפסח ערל אסור בו, אף תושב ושכיר האמור בתרומה ערל אסור בה, והוא הדין לשאר קודשים. וזה כמו כן לשון ספרא, ושם נאמר רבי עקיבא אומר איש איש לרבות את הערל... עד כאן. ולפי הדומה, כל אריכות דבריו כאן הוא מפני שכתב בעיקר השני מספר המצוות שאין כל מה שילמד באחת מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן או ברבוי ראוי למנותו במנין המצוות, והנה הגזירה שוה אחת מי"ג מדות היא, והנה הוא בעצמו ימנה איסור הערל בתרומה באחת ואף על פי שהוא נלמד כן, ולכן יתנצל באמרו כי המקבלים ביארו שזה האיסור מדאורייתא לא מדרבנן... ואם לא שראוי להזהר מאד בגחלת הרב ואירא, הייתי אומר כי מדוחק גדול נכנס לזאת הפשרה, וכבר תפש עליו בזה הרמב"ן זכרונו לברכה בספר המצוות שלו בעיקר השני והרבה עליו ראיות מדברי הגמרא ומן המדרשות, כבר רבו הדברים עד שלא יכילום שבעה דפין גדולים. וסוף דבר אמר הרב, כי ספר מצוות הרמב"ם זכרונו לברכה עניניו ממתקים וכולו מחמדים מלבד העיקר הזה שהוא עוקר הרים".

11. סנהדרין פג ע"ב: "ערל מנלן? אמר רב חסדא: דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו, עד שבא יחזקאל בן בוזי ולמדנו: (יחזקאל מ"ד) כל בן נכר ערל לב (פד ע"א) וערל בשר לא יבוא אל מקדשי (לשרתני). פירש רש"י שם: "בן נכר – כהן מומר לעבודת כוכבים, שהוא ערל לב, ונתנכרו מעשיו לאביו שבשמים. (פד ע"א) וערל בשר – שמתו אחיו מחמת מילה".

ודבריו צ"ע, דבהדיא אמרין פ' בתרא דתענית דלא איתקש אלא לקולא, דמותר
בחרצן, אבל לחומרא לא, דהא בעל מום כשר לנשיאת כפים, וגם הרבה פסולים
שנמנו פ"ב דזבחים שכשרים לנשיאת כפים. וכ"כ הסמ"ג בהדיא ריש מצוה כ' דמומר
כשר לנשיאת כפים דלא הוקש לעבודה אלא לענין עמידה, כדאי' בסוטה ובתענית
ע"כ.

ואף להרמב"ם וסיעתו דפוסלין מומר, היינו משום דטעמא דמומר פסול לעבודה
משום דקנסינהו כדאי' בע"א פ"ד וא"כ ה"ה דקנסינהו דפסול לנשיאת כפים וה"ה
נושא נשים בעבירה אבל היכא דליכא קנסא מודה דכשרים לנשיאת כפים דתלמוד
ערוך הוא.

(מגן אברהם, או"ח קכח ס"ק נד)

האליה-רבה דוחה את דברי המגן אברהם, משום שאף אם איננו משווים את ברכת
כוהנים לעבודה, מ"מ יש להשוותה לאכילת קודשים, שהרי קיי"ל שהחלל לא נושא
את כפיו למרות שהוא כשר לעבודה – משום שהוא פסול באכילת קודשים. משום כך
כותב האליה-רבה שערל לא ישא את כפיו:

... ועוד דנראה דאכילת קדשים ונשיאת כפים חד דינא אית להו, והיינו דקי"ל דחלל
אינו נושא כפיו אף דכשר לעבודה, כמ"ש תוס' בסדר תענית (יז ע"ב) ד"ה דבר וכו',
מ"מ כיון דאסור באכילת קדשים אין לישא כפיו. ועוד הא כתב הרמב"ם שם (ביאת
מקדש פ"ו ה"ח) דהוא כזר שעבד אפילו לא עשה. (אליה רבה, סימן קכח ס"ק סט)

בשו"ע הרב (או"ח קכח, נא) הכריע כדעת המגן-אברהם, ואילו בערוך-השולחן (או"ח
קכח, נג) פסק להחמיר כאליה-רבה. ובביאור-הלכה (או"ח סי' קכח) הכריע למעשה
להקל בערל שמתו אחיו מחמת המילה, ולהחמיר בלא מל במזיד.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב, סימן לג, ענף ב) דן הגרמ"פ זצ"ל באריכות
בשאלה זו (וכן בשאלה האם כוהן ערל רשאי לעלות לתורה ככוהן), ומביא את דעת
המג"א שמשווה כוהן ערל לכוהן בעל מום, שאע"פ שמחללים עבודה כשרים לנשיאת
כפים; ומאידיך גיסא הוא מביא את דעת הפר"ח שמשווה כוהן ערל שעבד עבודה לזר
שעבד, ולכן אינו נושא את כפיו. האגרות-משה מבאר שלדעת הפר"ח אין להשוות ערל
לבעל מום אלא דווקא לזר משום שהתורה הקישה אותם זה לזה בקרבן פסח ואמרה
"וכל ערל ובן נכר לא יאכל בו", ומכיוון שחז"ל דורשים את בן נכר לרבות משומד, אם
כן ניתן להבין ששניהם טעם אחד להם – הערל נפסל משום ערלות בשרו ובן הנכר
משום ערלות לבו. וממילא גם לנשיאת כפים יש להעדיף את ההשוואה בין הערל לבן
הנכר – ששניהם עבודתם פסולה:

...ולכן צריך לומר שהפסול אחר שנאמר בתורה גבי אכילת פסח ב' האיטורים על בן
נכר ועל ערל הם ענין אחד דשניהם דמו לבן נכר זה בערלת לבו שאין אמונתו כישראל
אלא כבן נכר וזה בערלת גופו שאין גופו כישראל אלא כבן נכר, וזה השמיענו יחזקאל

פסול ערל בקודשים ובתרומה

במה שעל תרוייהו קרא אותם בשם בן נכר דקאי אתרוייהו לענין שפסולין לעבודה וגם למה שהם מחללין העבודה, והוקשה לגמ' דהיה סגי בחדא שהיה אומר כל בן נכר ערל לב מדקרי לנתנכרו מעשיו בשם ערל לב שלא היה צריך שוב לקרא אותו בשם בן נכר דהא פירוש וכוונה אחת הוא לשם ערל לב ולשם בן נכר כשקאי על ישראל, אלא הוא להגיד ענין הפסול שהוא מדיש לקרא לו שהוא בן נכר ממש מחמת שאמונתו אינו כישראל אלא כבן נכר, א"כ גם מה שמצינו שפסלה התורה לאכילת פסח ערל בשר נמי הוא משום דרמי לבן נכר בגופו שנפסל אף שאמונתו הוא כישראל וממילא יש למילף דנפסל לעבודה ומחללה מבן נכר ערל לב לבד...

ואחרי שידעינן שפסול דערל לב וערל בשר הוא מדין אחד דדמו לבן נכר ויחזקאל נתן להם שם בן נכר לעבודה אף שערל בשר הוא ישראל כשר ממש, לכן יש לפסלו גם לנ"כ דהא מצד שם זה גם לנ"כ פסול דבן נכר הא לא שייך גם לנ"כ. ואף שרק לעבודה קראם בשם בן נכר דלכל התורה הוא כישראל מעליא כדהקשה הפמ"ג על שירוי כנה"ג, מ"מ כיון דנ"כ הא איתקש לעבודה שבעצם הוא היקש ממש...

בהמשך דבריו תולה האגרות-משה מחלוקת זו במחלוקת רש"י עם התוס' והרמב"ם לגבי מומר שחזר בתשובה האם רשאי לשאת כפיו. לדעת התוס' (מנחות קט ע"א) מכיוון שחל עליו שם "בן נכר" שוב אינו רשאי לשאת כפיו, וכן פסק הרמב"ם (הל' תפילה פט"ו ה"ג). ולעומת זאת רש"י בתשובה (הובא בתוס' שם) סובר שלמרות שהקישם הכתוב זה לזה – שני עניינים שונים הם, וערל דומה לבעל מום יותר מלבן נכר, ולכן מומר שחזר בתשובה הרי הוא כבעל מום שנתרפא וכשר לנשיאת כפיים.

נמצא שרש"י סבור שערל הוא כבעל מום ואינו כזר, והרמב"ם סבור שערל דינו כזר. וכיצד התעלם האגרות-משה מכל המקומות שבהם כתב הרמב"ם שערל הוא כטמא? אכן לפי מה שנתבאר לעיל, נראה שלדעתם הרמב"ם הדין של ערל כטמא נאמר לעניין אכילת קודשים, אבל לעניין כשרותו לעבודה הרי הערל הוא כזר.

בכך מבאר האגרות-משה מחלוקת נוספת בין רש"י והרמב"ם. לשיטת רש"י (סנהדרין פד ע"א ד"ה לא יבא) ערל שעבד עבודה (ובכך חילל אותה) אינו לוקה, ולשיטת הרמב"ם (הל' ביאת מקדש פ"ה ה"ח) לוקה כדין זר שעבד. ומבאר האגרות-משה שרש"י לשיטתו שערל לא הוקש לבן נכל לכל דבר ולכן אי אפשר ללמוד ממנו חיוב מלקות, משא"כ לשיטת הרמב"ם שדינו כבן נכר לכל דבר ולוקה כזר שעבד.¹²

12. דברים דומים כתב הרב יוסף דוב סולוביצ'יק, שיעורי הרב על מסכת סנהדרין, ירושלים תשע"ג, לדף כב ע"ב, אות קכח, עמ' שיישיא, וראה הע' 470.

דין ערל בשאר מצוות כהונה

כל זאת לגבי ברכת כוהנים שהוקשה לעבודה. אולם לעניין קריאת התורה, וה"ה לדיני תרומה, הקל האגרות-משה והתיר אף לערל מזיד לעלות לתורה ככהן:

עכ"פ ערל בשר שנאסר בקדשים אינו מדין שנקרא בן נכר, ולכן אף שהוא אסור בקדשים מאכיל חזה ושוק לנשיו ועבדיו. וממילא כיון שיש בו קדושת כהונה יש לקרותו ראשון ככל כהן אף להפוסלים אותו לנשיאת כפים.

אמנם דבריו סותרים לכאורה את דברי החינוך שהבאנו לעיל:

לפי שהערל כמו זר נחשב, אחר שלא נכנס עם ישראל בברית המילה שהוא ענין גדול, והרחקת זר מן התרומה והטמאים מן הקודש שורש אחד להם.

ומכיון שפסולו כזר לכאורה פסול אף מלעלות לתורה ככהן. אמנם נראה שהאגרות-משה סמך את דבריו על שיטת הרמב"ם – שאיסור ערל בתרומה אינו משום זרות, אלא משום שערל כטמא.

אמנם לעיל ראינו שלשיטת הרמב"ם פסול ערל בתרומה נלמד בגז"ש של "בן נכר" מקרבן פסח, כדעת רבי אליעזר, וא"כ כיצד פירש האגרות-משה שפסולו אינו משום זרות?

ונראה לבאר על פי דברי הגרי"ז שהבאנו בפרק הראשון, שכתב שבפסול ערל בקרבן פסח יש שני דינים: פסול ייחודי מדין קרבן פסח, ופסול כללי מדין קודשים (שהרי אף קרבן הפסח בכלל קודשים הוא). לפי זה אולי אפשר לומר שמהגזירה שווה אנו לומדים להחיל על התרומה רק את פסול ערל בקודשים, אך לא את הפסול הייחודי שנאמר לגבי קרבן פסח, ולכן הפסול בתרומה הוא רק משום שערל כטמא, כדין קודשים, ולא משום זרות כבקרבן.